

Blacke arkitektur AB

Riddaregatan 14
903 36 Umeå
070 2101980

Tjädern 2, Umeå - Angående byggnadens kulturhistoriska värden

Jag har på uppdrag av Ulf Widmark, Åsa Hagner och Bo Nordström, ägare till fastigheten Tjädern 2 utrett frågan om byggnadens kulturhistoriska värde som vägledning inför byggnadsnämndens beslut om projektet.

Jag har valt den metod/ checklista som Boverket hänvisar till för vilka delar som bör tas upp vid en karakterisering av en byggnad.: PBL kunskapsbanken - en handbok om plan och bygglagen. Finns på Boverkets hemsida. <https://www.boverket.se/sv/PBL-kunskapsbanken/Allmant-om-PBL/teman/kulturvarden/kulturvarden-i-teori-och-praktik/metoder-att-tydliggora-kulturvarden/checklista-karaktarsdrag/>

Historik

Byggnaden uppfördes 1889, ritad av Arkitekt Carl Fridolf Sandgren. Huruvida byggnaden någonsin sett ut som Sandgrens har inte gått att finna i arkiv som Västerbottens museums bildarkiv eller Umeå stadsarkiv. Däremot överensstämmer byggnaden över lag i sina huvuddrag med den ritningen idag.

Byggnadens historia är nämnd i tidigare handlingar varför jag kortfattat bara nämner byggnadsår och arkitekt, samt händelser som påverkat byggnadens gestaltning och teknik.

Invändigt har en ny planlösning utförts i samband med installationen av oljeeldning. Vid det tillfället grävdes en källare ut under ca en tredjedel av huset. Nya håltagningar för dörrar och öppningar mellan rum i bärande stomme, vilket framgår av ritningar från 1957. Fönster är vad jag kan anta från ombyggnaden samma år.

Utvändigt mot gatan har panelen under bottenvåningens fönster ersatts än senare med liggande panel och mot gården har entrén med ovanförliggande balkong förändrats. I samband med detta revs även kakelugnarna.

Byggnadens placering i kvarteret

Byggnaden står med långsidan mot tomtgränsen mot Skolgatan. Mitt i kvarteret mellan Nytorgsgatan och Pilgatan. Grannarna på var sin sida har en högre byggnadshöjd. Pilgatan 17, en samtida byggnad öster om vår byggnad har två fulla våningar samt en vindsvåning. Väster om vår byggnad står ett 60-talshus i tre fulla våningar. Sålunda är Skolgatan 85 med sina 1,5 våningar förutom frontespisen den lägsta byggnaden i kvarteret.

Projektets bakgrund och syfte:

Fastighetsägarna står i begrepp att utföra en större åtgärd på byggnaden där det i slutändan ska bildas två lägenheter som uppfyller dagens norm så nära man kan komma och där ambitionen är en vision att så långt möjligt återskapa den gestaltning som återfinns på C. Fr. Sandgrens ritning från 1889 mot gatan och gavlarna. Den nu föreslagna Detaljplanen medger en byggnadshöjd på 7,5 m vilket är något högre än den befintliga byggnaden.

Bebyggelse

Som nämns i den nya Planbeskrivningen ingår Tjädern 2 tillsammans med Tjädern 3 i Riksintresset för kulturmiljövård och även i Byggnadsordningen öst på stan.

Den tidigare detaljplanen fastställdes 1945 omfattar kvarteret Tjädern.

Den nu föreslagna Detaljplanen innebär att byggnaden kommer att beläggas med ett q avseende den utvändiga gestaltningen om än med mindre justeringar främst mot gården.

Byggnadens stomme

Grunden består ursprungligen av grovt huggen granit som slätputsats.

Byggnadens trästomme består av timmer, men även på övre plan av plankväggar på de inre stomväggarna. Timmerstommens skick har inte till alla delar undersökts eftersom hela timmerstommen är inklädd på båda sidor. För att slutgiltigt bedöma hela timmerstommen måste ju väggarna friläggas.

Takets konstruktion.

En traditionell ås/ stock inock och en parallellt längsgående ås (karvel) på halva takfallet bär de sparrar som är figursågade vid takfoten och på gavlarna.

Åsarna i nocken vilar på gavelväggarna samt spismuren, samt stöttade ner mot de bärande innerväggarna.

Ytterpaneler.

Byggnaden har såväl stående som liggande dubbelfasspontade paneler, tidstypiskt för sekelskiftets 1800-1900 -talets panelarkitektur. Här ser vi spår av förändringar som troligen har skett i flera omgångar. Den mest intressanta förändringen är fasaden mot gatan. Jag noterade, att troligen vid installation vattenburen värme byter man fönster och med en högre bröstning, möjligt för att rymma radiatorer under fönster. Färglagren talar för att byggnaden fortsatt målats ljus grön. Gatufasadens liggande panel under bottenvåningens fönster har bara ett rött färglager. Den fasaden har fått en ny liggande panel senare än vid fönsterbytet. Utifrån C.Fr. Sandgrens fasad mot gatan, den representativa fasaden, skulle det ha varit en stående panel under fönster i bottenvåningen under en gördellist. Likaså förstärkta bredare ytterhörn, en travestering på hörnedjor på högre ståndshus.

Fönster har bytts ut i mitten på 50-talet., mittpost med spröjsade bågar delade i tre på höjden.

Sandgrens ritning visar på fönster med korspost och fyra bågar.

Utvändiga snickerier kring fönster är rikt utsmyckade understycken och överstycken med konsoler och tandsnittsfriser. Det kan vara original som har återmonterats över foder vid fönsterbytet.

Yttertaket

Taket är belagt med enkelfalsad plåt i skivtäckning som kan vara original. Plåten ligger på ett ospontat rote av trä, som mer kan liknas vid en glespanel.

Hängrännor och stuprör av både typen ursprungliga med skarpa vinklar och modernare med böjda krökar. Stuprörens utkastare mot gatan har tidigare varit på gavlarna, för att framhäva, inte störa knutlådornas speglar mot den representativa sidan mot gatan. De är nu vända mot gatan.

Kulörer

Träpanelen inklusive gördellister snickerier kring fönster har konstaterats varit monokroma ljus gröna, (NCS S1510-G60Y) även efter ommålning vid fönsterbytet. Därefter har byggnaden målats falu röd med vita fönster och snickerier. Inför den ommålningen ersattes panelen mot gatan under bottenvåningens fönster med liggande panel. Dåtidens monokroma fasader kompletterades ofta

med en annan kulör än vitt på fönster – t.ex. dovt engelskt röda. Om det varit så vet vi inte men ett fint exempel på detta kan ses på Tjädern 5.

Byggnadens kulturhistoriska bevarandevärden

Den grovt huggna ytan på naturstensgrunden mot gatan kan ses som bevarande värd men måste vid en större investering i byggnaden monteras om på en bättre undergrund. Visuellt har stenfoten ett kulturhistoriskt värde.

Byggnaden har en trästomme av timmer och plankväggar-vanligt förekommande i vid den tiden, hela timmerstommen är beklädd med träpanel på utsidan, insidan klädd med skivor av varierande slag. Som teknik är en timmerstomme kulturhistoriskt intressant- men inte ovanlig då de flesta byggnader vid den tiden har timmer som stomme.

Takets konstruktion av timmeråsar utgör ett kulturhistoriskt värde som teknik, men det är den synliga gestaltningen med detaljutformade ändar på sparrarna i takfot och på gavlarna som utgör bevarande värdet i den mån de är oskadade. Takkonstruktionen är inte ovanlig- snarare allmänt vedertagen.

Panelarkitekturen med liggande och stående hyvlade paneler med gördellister emellan, dess dimensioner är viktiga kulturhistoriska värden som varsamt kan demonteras och återbrukas. Utvändiga snickerier ovan fönster är viktiga att bevara, restaurera och montera på samma sätt. Inredning och utrusning i kök mm är av senare datum, jag noterade två invändiga dörrar som kan vara original från uppförandet.

Skick och förutsättningar

I samband med att källaren grävdes ut återfylldes inte mellanrummet mellan den nya källarväggen och grundmuren av natursten. Byggnaden vilar nu till stora delar på de senare byggda källarväggarna. Med den tunga trafiken med bla bussar som nu trafikerar Skolgatan så har det noterats sättningar i grunden av natursten.

Då sökanden har ambitionen med att komplettera byggnaden med en källarvåning under hela byggnaden finns möjligheten att räta upp och montera en grovt huggen natursten synlig mot gatan.

Byggnadens stomme av trä/ timmer: Mot innergården ovan nedstigningslucka till undergrunden noteras fuktskador ända ut genom ytterpanelen. Rötskador efter vattenskada vid övre planets senare tillkomna badrum och i anslutning till balkongen på innergården.

I invändiga stomväggar har ett flertal håltagningar utförts som bland annat försvagar golvbjälklagen.

Invändiga stomväggar har tidigare konstaterats delvis vara plankväggar.

Det är möjligt att efter friläggande av timmerstommen, märka upp och montera ned delar av timmerstommen, komplettera med nytt timmer på skadade delar. Men då ingen del av stommen skall vara synlig hämmar det en friare lösning av insidan där man är bunden av dagens regelverk avseende tillgänglighet. Nuvarande krav på energi och inte minst ljudkrav, såväl från gatan som mellan lägenheterna medför komplicerade lösningar med timret kvar.

Plankväggar förutsätts inte vara av vikt att återanvända, liksom hela yttertakets stomme.

Plåttaket uppvisar stora skador vilket inneburit fuktskador invändigt som inte bara blivit rosor i innertaket utan även hotar byggnadens stomme.

Slutsats och bedömning

Efter en bedömning om för och nackdelar, återbruk, komplettering av ny grundläggning/källare, en höjning av byggnaden enligt förslaget till ny detaljplan, intresset och önskemålet om återställandet av byggnadens klassiska stilideal från 1890-talet föreslås en replika efter en noggrann uppmätning samt studier av en något högre övervåning.

För att behålla proportionerna bör även byggnaden förlängas i motsvarande grad. Det underlättar även att ge plats för betydligt tjockare ytterväggar enligt dagens krav.

Det viktiga är ju den klassiska fönstersättningen, symmetrin och frontespisens läge. Därtill den panelarkitektur med stående och liggande dubbelfasspont och de skira takfötterna med sina figursågade sparrar. Att återskapa färgsättningen på fasad, fönster och dörrar och detaljer som ståndränna på taket, stuprör med skarpa vinklar mm är viktiga uttryck som blir pricken över i:et. Visst kan en kopia ses som något sämre än original, men vi har i Umeå tidigare sett lyckade återuppföranden av den utvändiga gestaltningen med modernare tekniska lösningar som Varmbadhuset och Moritzska gården tidigare

Roland Lundberg

Arkitekt SAR

Certifierad KUL

Certifikat SC0069-17